

Amadeus

Kjære publikum

Jeg håper dere gleder dere over Peter Shaffers forrykende historie om Mozart og Salieri og Wien mot slutten av 1700-tallet. En historie om sjalusi, om talent som er ujevnt fordelt, og en tilsynelatende urettferdig og uberegnelig Gud. Dessuten en historie om hvor vanskelig det er å være eksepsjonelt begavet og så forut for sin tid at nesten ingen forstår det. Jeg så *Amadeus* første gang da jeg gikk på teaterskole i København tidlig på 80-tallet.

Siden har jeg hatt den med meg, og ville så gjerne se den oppført igjen. Jeg har sett filmen, men det er noe rart og nærværende ved teaterversjonen som gjør den til en helt annen opplevelse.

Andre har tydeligvis fått samme idé som oss. Det dukker opp versjoner av *Amadeus* på mange scener for tiden, og nettopp det har vært foranledningen til et samarbeid vi mener er litt av et nybrotsarbeid.

Vi har fått låne Terje Strøm Dahl fra Oslo Nye Teater – noe som nesten var et premiss for å sette opp stykket. Oslo Nye setter opp forestillingen til høsten, også de med Terje som Salieri. I tillegg blir regissør, scenograf og lysdesigner med til hovedstaden, og alle tjener på det.

Det er et privilegium i norsk teater at vi får lov å skape så mye fra grunnen. Men en gang imellom, i et land med fire millioner innbyggere og et skralt kulturbudsjett, kan vi jo tenke litt lurt og slå oss sammen. Resultatet blir et bedre tilbud til publikum. Jeg skal vokte meg for kvalme festtaler, men vi har fått fatt i en ende her vi kan nøste videre på.

Regissør Carl Jørgen Kionig – eller Egon som vi alle kaller ham – og scenograf Pekka Oijamaa er et radarpar som med hell har herjet på mange norske scener. De ble sist sett i Trondheim med *Den merkelige affæren med Dr. Jekyll og Mr. Hyde*. Det er gjerne kraftkost disse to gutta byr på – store sceneløsninger, masse bevegelse og ekspresjonisme. Det er et sceneuttrykk som kler 1700-tallet, Wien og fortærende følelser. Så len dere tilbake i stolen og ta imot.

Jeg skriver ofte god fornøyelse i disse små epistlene, men det blir litt teit og frøkenaktig til dette stykket, så la meg heller si:

GOD OPPLEVELSE!

Catrine Telle

To leguhalser

Anders Baasmo Christiansen har ikke brukt lang tid på å markere seg som et stort talent siden han kom til Trøndelag Teater. Etter at han ble uteksaminert fra Statens Teaterhøgskole sist vår, har han gjort seg bemerket både som student Trofimov i *Kirsebærhaven* og ikke minst som Mads Moen, Monsieur Ballon og innehaver av et heller tvilsomt karaokeforetagende i *Peer Gynt*. Nå er 25-åringen klar for sin første hovedrolle som profesjonell skuespiller.

Motspiller Terje Strømdahl er nesten dobbelt så gammel, og har all den erfaringen og rutinen som Anders drømmer om. Terje gjorde seg ferdig med teaterhøgskolen for 20 år siden. De første tre årene var han ansatt ved Trøndelag Teater, men siden den gang har han jobbet som frilanser. Mange kjenner ham nok fra *Portveien 2* og som TV-kokken Jean-Claude, men han har også

fortsett som teaterskuespiller – både ved Oslo Nye Teater og Nationaltheatret. I tillegg er han instruktør, og lærer ved teaterhøgskolen. Vi møter Anders og Terje på deres stamkafé – røykeburet i teatrets kantine.

- Hvordan er det å ha fått sin første hovedrolle etter mindre enn ett år som skuespiller?

Anders: Å skulle spille Mozart er både fantastisk gøy og ikke så rent lite skummelt. Rollene jeg har hatt til nå har vært morsomme, men ikke på langt nær så altoppslukende som denne. Nå må jeg mobilisere alt jeg har av energi for å være ovenpå under prøvene. Det er selvfølgelig både krevende og til tider slitsomt, men det er jo nettopp slike utfordringer man helst vil ha som skuespiller.

- Er det skummelt å spille mot en så etablert skuespiller som Terje?

Anders: Han har jo stor autoritet, og sier alltid fra når ting ikke fungerer, men det opplever jeg snarere som en trygghetsfaktor enn et problem. Dessuten kjenner jeg ham fra teaterhøgskolen. Dessverre var jeg den eneste i klassen som ikke fikk jobbe med ham da, men nå får jeg heldigvis tatt det igjen. Det er jo ikke verst å få etterutdanning første året man er ute i arbeidslivet.

- Hva var det som fikk den ansvarlige for etterutdanningen til å ta turen tilbake til Trøndelag Teater 17 år etter at han flyttet fra byen?

Terje: Jeg trives veldig godt i Trondheim, og Carl Jørgen Kionig er vel den instruktøren jeg liker aller best å jobbe med. Den største fristelsen var likevel rollen som Salieri. Selv om jeg har vært lenge i bransjen,

har jeg aldri før hatt en mer utfordrende rolle. Salieri er både hovedperson og rammeforteller, så tekstmengden er enorm. Dessuten krever rollen voldsom energi og konsentrasjon, ettersom jeg befinner meg på scenen absolutt hele tiden.

- Hverken Terje eller Anders hadde noen spesiell kjennskap til Peter Shaffer fra før av. Hva synes de om dramatikken hans nå?

Terje: *Amadeus* er et fantastisk flott stykke. Jeg mener det er den beste teksten jeg noensinne har spilt.

- Hva er som gjør stykket så bra?

Terje: Det er spenningen og intensiteten. Shaffer har klart å skape en veldig klar og god konflikt. Det er denne intrigen som driver stykket fremover. Den historiske rammen er mindre viktig.

Anders: *Amadeus* er ingen Mozart-biografi, men Mozarts musikk er viktig i forestillingen. Den er jo kilden til misunnelsen, og dermed til intrigen. Dessuten bidrar den til å forsterke det som skjer på scenen.

- Er ikke fremstillingen av Mozart litt vel vulgær?

Anders: Han kan kanskje være vulgær og udannet, men aldri ond. Mozart har en enorm livsglede og energi. Med barnlig latter og grovt språk sjokkerer han det stive og konservative hoffet, men det er bare på sin plass.

- Men Salieri, han er ond. Er det kjedelig å måtte spille den store skurken?

Terje: Tvert om! Salieri er stinn av misunnelse og hat – store følelser som er en fryd å spille. Det er mye bedre å spille en skikkelig skurk enn en kjedelig hedersmann.

- Så du er ikke redd for at folk skal tro du er en misunnelig middelmådighet i virkeligheten også – at du sitter og skuler til Anders i kantina fordi han er så barnlig, ung og fremadstormende?

Anders: Jeg er jo faktisk ganske barnlig.

- I grunnen er du vel ung og fremadstormende også?

Terje: Han er fremadstormende nettopp fordi han er barnlig. Man må være barnlig for å bli en god skuespiller. Dessuten må man være flink til å lyve – det er jo det vi lever av. Vi må lyve så overbevisende at publikum tror oss, på samme tid som de er fullstendig klar over at det som skjer på scenen bare er oppspinn.

- Men dere har snakket sant nå?

Antonio Salieri (1750-1825)

Født i Legnano ved Verona. Flyttet som sekstenåring til Wien, hvor han snart gjorde seg bemerket i kretsen rundt keiser Joseph II. Giftet seg med Teresa, og fikk sju barn med henne.

Etterfulgte i 1774 sin lærer Gassmann som hoffkomponist og dirigent for den italienske operaen. Fra 1788 var han også hoffkapellmester. Skrev omtrent 40 operaer, samt kirkemusikk og instrumentalmusikk. Operaene gjorde stor suksess i sin samtid, så vel i Wien som i Paris og Italia, men er nærmest glemt av ettertiden.

Komponerte lite etter 1804, men forble en sentral og innflytelsesrik skikkelse i Wiens musikkliv. Hans mange elever inkluderte navn som Beethoven, Schubert, Liszt, Cherubini – samt Mozarts yngste sønn, Franz Xaver.

Sinnssyk mot slutten av livet, og innlagt på asyl etter et selvmordsforsøk i 1823. Ble likevel ved sin død markert med en storslagen begravelsesseremoni.

Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791)

Født i Salzburg. Fikk klaverundervisning av faren fra fireårsalderen, skrev sine første komposisjoner som femåring og lærte seg å spille fiolin da han var seks. Turnerte i Europa sammen med faren og søsteren, og imponerte stort på piano, fiolin og orgel – ikke minst som improvisator.

Deretter ansatt som konsertmester i erkebiskopen av Salzburgs kapell, men hadde vanskelig for å finne seg til rette. Brøt definitivt med sin forhatte arbeidsgiver i 1779, bosatte seg som fri kunstner i Wien, hvor han i begynnelsen feiret store triumfer som pianist og bedrev en intens virksomhet som komponist.

Giftet seg i 1782 med Constanze. Sammen fikk de seks barn, men kun to vokste opp. Dalende popularitet mot slutten av 1780-tallet, samt stadig dårligere økonomisk og helsemessig situasjon. Ble ved sin død begravd i en anonym fellesgrav. Mozart komponerte 626 registrerte verk.

Vidunderbarn og geni

Mozart blir ikke bare regnet som en av historiens fremste komponister, men står også som selve prototypen på vidunderbarnet. At han var et vidunderbarn i musikalsk henseende er det ikke noen tvil om.

Som toåring – før han kunne snakke ordentlig – sang gutten rent og feilfritt. Året etter fikk han bli med på storesøsteren Nannerls undervisning, og allerede på denne tiden begynner han å komponere små melodier. Da Wolfgang var seks år tok faren ham og storesøsteren med på utenlandsturné. For at varen skulle selge, ble den lille gutten ikke først og fremst presentert som musiker, men som et Guds under og dermed en usedvanlig attraksjon.

Vidunderbarnet ble uhyre fort voksen som musiker. Fra de første komposisjonsforsøkene gikk det ikke mange årene før han behersket de fleste musikkgenrene. 12 år gammel var han ferdig med sin første opera.

Det er denne historien vi alle kjenner – fortellingen om et musikalsk geni av nærmest guddommelige dimensjoner. Men det er viktig å huske at forestillingen om den geniale kunstner oppstod etter Mozarts tid. Av sin samtid ble han ansett som et særdeles begavet barn, og etter hvert som en svært dyktig komponist. Geniforklaringen kom først med romantikken.

Mozart vokste opp i opplysningstiden – en epoke hvor kunstnerne ikke var uavhengige, men ble betraktet som tjenere. For å leve av kunsten var man avhengig av en velgjører, gjerne en adelig eller geistlig støtteslutar. Dermed var kunstneren også underlagt de ønsker og innfall en mer eller mindre kunstinteressert arbeidsgiver til enhver tid måtte ha.

Kunstnerstatusen er et av mange viktige temaer i *Amadeus*. Salieri og Mozart har diametralt motsatte syn på musikerens rolle. Mens den konservative hoffkomponisten finner seg til rette som "lærd tjener", uttrykker Mozart tydelig sin frustrasjon over kravet om å lage brukskunst på bestilling. Konflikten mellom de to markerer derfor et tidsskille – Salieri som trofast opplysningsmann og Mozart som en forgjenger for romantikkens uavhengige og geniforklarte kunstner.

Det er nok i kraft av romantikkens kunstnerideal at Mozart i ettertiden har fremstått som et evig vidunderbarn, ikke bare i musikalsk forstand, men også som menneske. Opp gjennom 1800-tallet og store deler av 1900-tallet har borgerskap og kultur-elite dyrket ham som en porselensfigur eller Michelangelo-engel som spiller forfinet musikk mens han retter sitt salige ansikt

mot himmelen. I *Amadeus* møter vi en ganske annen Mozart: Riktignok et musikalsk vidunder, men også et menneske med drifter og med et vell av barnlige innfall og obskøniteter.

Peter Shaffer har fått mye kritikk for å ha degradert geniet til en fjertende drittunge med grovt språk og enkle lyster. Til dette kan man gi minst to svar. For det første: *Amadeus* er et historisk drama, ikke historie. Men det bør også bemerkes at Shaffers kunstneriske fremstilling av Mozart ikke nødvendigvis er mindre historisk enn mange av de glansbildene som har dominert Mozart-dyrkelsen.

Både det grove språket, den stadige omtalen av kroppens nedre deler og den barnlige gleden av ordspill florerer i Mozarts brev. Disse sidene ved ham ble dysset ned og sensurert fra brevene til langt inn på 1900-tallet. Det skyldes nok først og fremst elitens hang til å bruke store kunstnere som forbilder – ikke bare på det kunstneriske plan, men også på det moralske. Problemstillingen kan ikke bare knyttes til Mozart, men også til en rekke andre kunstneriske storheter som har blitt forsøkt "renvasket" – enten det gjelder Schuberts syfilis, Tsjajkovskijs homoseksualitet eller Beethovens uekte barn.

Brev fra Mozart til Constanze

25. mai 1789

Torsdag den 28. skal jeg til Dresden, hvor jeg overnatter. Den 1. juni skal jeg sove i Prag, og den 4. - den 4.!? - hos min kjære kone. Du kan godt begynne å gjøre ditt lille rede klart, fuglen er på vei, og mitt lille "nebbdyr" har fortjent det, han har nemlig oppført seg pent, har han, og gleder seg til å kunne stikke nebbet inn i den skjønneste (sensurert) tenk deg, mens jeg skriver dette, stikker den labanen hodet frem, så jeg må gi ham et klaps over smuten, for at han skal holde seg i skinn, han er nesten ikke til å styre! Kommer du og tar innst meg ved den første poststasjon?

Brev fra Mozart til kusinen "Bäsle" (Maria Anna Thekla Mozart)

5. november 1777

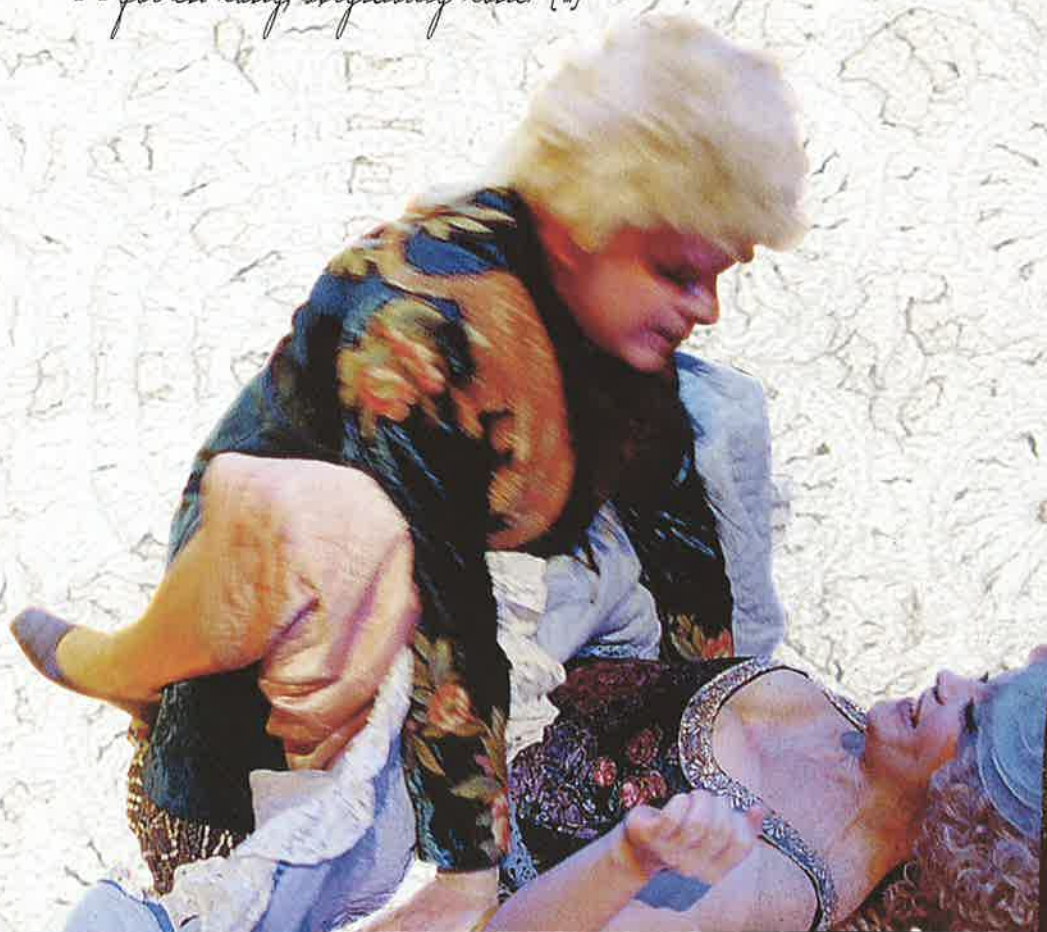
Allerhjäreste kusinen minns häre förs!

Jeg har skinnrat mottatt deres for meg så verdifulle
brev skrev, og derav sett skueitt at min herr fetter
smetter, fru tante plante og de selv snell, har det
riktig bra fallera; vi er også gud skje lov og
takkk ganske friske tiske jeg har i dag også
fått breuet sneuet fra min Papa haha trygt
i labbene takkene. Jeg håper at de også har
fått fått mitt brev streu som jeg skrev
til dem fra Mannheim, så meget
desto bedre, bedre desto meget så! [...]

-- nå sukker jeg god natt med
ssun som smaker, skit i sengen
så det braker, som nå sett denne
stunden, strekk rumpe opp til
nummen; nå drar jeg til slaraffen
land og slaffer lite grann. I
morgen kan vi snakke mer fornuftig

luftig, jeg forteller dem en saer mengde i ha, de tro det
slett ikke kan; men de hore det i morgen skal nok fa den vel i
mellomtiden, akk rumpe nu brenner som ild! hva na ikke det
betyr! - - kanskje det er basj som vil ut? - ja, ja, basj, jeg kjenner
deg, ser deg, og lukter deg - - og - - hva er det? - - er det mulig? - -
I guder! - - Mitt sor, bedrar du meg ikke? - - Nei, det er nok sa
- - for en lang, sorgmodig tone! [-]

Ryktene om mord

"Han døde så alt for ung." Av alle store kunstnere som ikke døde av alderdom, er vel Mozart den som aller oftest får navnet sitt knyttet til denne klisjeen. Den tidlige døden er et yndet tema, og årsakene til interessen er mange. For det første gir Mozart liv til den klassiske myten om at alle virkelig store genier ikke verdsettes av sin samtid, og derfor dør tidlig og tragisk.

Den viktigste årsaken til interessen for Mozarts død er nok likevel mengden av rykter og spekulasjoner som har versert i over 200 år. Ryktene har fått ekstra god grobunn ettersom den døde komponisten ble dumpet i en navnløs fellesgrav i utkanten av Wien. Allerede et par dager etter, da noen venner ville oppsøke graven, hadde graveren glemt nøyaktig hvor Mozart ble begravd.

Mozart var svært syk før han døde, og den mest anerkjente forklaringen på dødsfallet er at han døde av en infeksjonssykdom som angrep nyrene. Allerede som barn hadde Mozart vært mye syk, og det er mulig at de mange reisene med kulde og fuktighet påførte ham sykdommer som skadet nyrene allerede på denne tiden.

Under den siste sykdommen ble han imidlertid behandlet med kvikksølv, hvilket var vanlig kur mot syfilis. Det er ikke noe annet som tyder på at han led av denne sykdommen, men usannsynlig er det heller ikke. Syfilis var svært vanlig på denne tiden, og det er ingen tvil om at Mozart hadde intim omgang med flere enn Constanze.

Foruten disse mest vanlige sykdomsforklaringene, finnes det en rekke historier om mord. Eleven Franz Xaver Süssmayr (som fullførte Mozarts requiem) har gjerne blitt utpekt som morderen fordi han angivelig skal ha hatt et forhold til Constanze. Hun har på sin side heller ikke gått fri for mistanke. Det har også vært hevdet at Mozart satte barn på en av Wiens fruer, og falt som offer for ektemannens hevntørst. Andre spekulasjoner er knyttet til frimurerne. Ble Mozart offer for et ritualmord på grunn av hans stadige tiggerbrev til sine mektige venner – eller for hans fremstilling av frimurerne i Tryllefløyten? Eller var det myndighetene som fikk ham ryddet av veien fordi han tilhørte en revolusjonær frimurerlosje?

Av alle mordteoriene er det én som uten sammenligning har fått mest gjennomslag, nemlig den at hoffkomponist Salieri ga ham gift. Mozartforskere har avvist historien som ondsinnede rykter uten snev av historisk troverdighet. Likevel har denne teorien stått sterkt. Ryktet om Salieris udåd oppstod kort etter Mozarts død, og samtiden fattet fort tillit til det. Det er heller ikke utenkelig at Constanze nørte godt opp under historien. Noe av den senere interessen må nok tilskrives bruken av myten i litteratur og musikk. Allerede tidlig på 1830-tallet diktet Pusjkin et dramatisk dikt som het *Mozart og Salieri*, og i 1897 laget Rimskij-Korsakov en kammeropera til diktet. Og så – idet myten holdt på å gå i glemmeboken – kom Shaffers skuespill i 1979. Fem år senere ble intrigen mellom Mozart og Salieri allemannseie gjennom Milos Formans filmversjon.

Myrdet Salieri virkelig Mozart? Spørsmålet er naturligvis umulig å svare på. De fleste som hevder de har greie på saken, mener mordhistorien er oppspinn fra ende til annen. Men én ting virker sikkert: Salieri tilsto ugjerningen mot slutten av sitt liv. Beethovens dagbok er en av de kildene som kommenterer Salieris selvmordsforsøk og tilståelser. I november 1823 skriver han: "Salieri har forsøkt å kutte seg over strupen, men er fremdeles i live." Året etter står det: "Salieri fastholder at han forgiftet Mozart."

Beethovens notater bekrefter altså Salieris versjon av hvordan Mozart døde. Likevel vil mange hevde at historien er tvilsom, fordi den gamle hoffkomponisten var alvorlig sinnssyk på slutten. Dette blir også kommentert av Beethoven: "Salieri er igjen alvorlig syk. Han er totalt sinnsforvirret. I sine fantaseringer gjentar han stadig at han er skyldig i Mozarts død, og at han myrdet ham med gift. Det er sannheten, for han insisterer på sin tilståelse, så enda en gang får man bekreftet at enhver får lønn som fortjent."

På grunnlag av Beethovens opplysninger kan det skisseres tre ulike versjoner av hva som egentlig skjedde. Den ene er at Salieri – slik han selv hevdet – faktisk myrdet Mozart med gift. Den andre muligheten er at Salieri på ett eller annet vis følte skyldfølelse overfor Mozart. Kanskje kunne han hjulpet Mozart til en bedre stilling, og dermed bedret økonomien hans. Kanskje har han ønsket at Mozart skulle forsvinne. Hos en sinnsforvirret mann kan nok en slik skyldfølelse ha fremkalt en tilståelse om mord. Den siste muligheten er selvsagt at hele tilståelsen bare er gal manns snakk.

Peter Shaffer

Amadeus

Oversatt av	Torstein Bugge Høverstad
Regi og bearbeidelse	Carl Jørgen Kjøning
Scenografi	Pekka Ojamaa
Lysdesign	Morten Reinan
Antonio Salieri	Terje Strømdahl
Wolfgang Amadeus Mozart	Anders Baasmo Christiansen
Constanze Mozart	Ellen Birgitte Johannessen
Keiser Josef II	Jan Frostad
Grev Johann Killian von Strack (keiserlig kammerjunker)	Hallbjørn Rønning
Grev Franz Orsini-Rosenberg (direktør for den keiserlige opera)	Svein Wickstrøm
Baron Gottfried van Swieten (prefekt for det keiserlige bibliotek)	Arne O. Reitan
Kapellmester Bonno	Jakob Margido Esp
Venticello I	Espen Løvås
Venticello II	Trond-Ove Skrødal
Hushovmester	John Yngvar Fearnley
Salieris tjener	John Yngvar Fearnley
Salieris kokk	Jakob Margido Esp
Caterina Cavalieri (Salieris elev/elskerinne)	Evy Elise Kasseth Røsten
Statister	Cici Henriksen
	Hilde Guddingsmo
	Gudmundur S. Bergmann
	Håvard Paulsen
	Sveinung Næss

Masker	Ingeborg Hopshaug
Lyddesign	Jan Magne Høyne
Musikalsk konsulent	Henning Sommer
Klaver	Maria Næss
Rekvisitter	Turid Bjørnsen
Teknisk koordinator	Jan-Petri Bengtsson
Sufflør	Mette Skogheim
Inspisient	Bjørn Olufsen
Foto	Lasse Berre
Grafisk utforming	Byrå 01
Program	Lars August Fodstad
Ansvarlig utgiver	Catrine Telle

Kulisser og kostymer er produsert i teatrets egne verksteder.
Fotografering og lydopptak under forestilling er ikke tillatt.

Premiere på Hovedscenen 16. mars 2001.

TRØNDELAG
TEATER

er.